

მერაბ ჩუხუა
Merab Chukhua

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
ახნოდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
Arnold Chikobava Institute of Linguistics

სტატიკურობის ფორმალური ნიშნისათვის
ქართველურში¹
On the Formal Marker of Statisticality in Kartvelian

საკვანძო სიტყვები: ქართველური ლინგვისტიკა, სტატიკური და დინამიკური
ზმნები, ზმნური ფორმათწარმოების პრობლემები

Keywords: Kartvelian Linguistics, static and dynamic verbs, problems of the verbal form
formation

¹ ნაკითხულია მოხსენებად აკად. ა. შანიძის 135-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო სესიაზე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (26.02.2022).

In Georgian linguistic reality, different classifications of Kartvelian verbs are known. According to Arn. Chikobava's classification, verbs are divided into two main classes: dynamic and static verbs. Dynamically considered is the class of verbs that convey the action - *xat-av-s* "he/she paints". At the same time, there is a static verb that indicates the statics of an action / situation – *xat-ia* "it is painted". According to A. Shanidze, the classification of verbs is related to the category of transitivity, and static verbs are grouped with intransitive verbs and form a single subclass - intransitives. Moreover, here static verbs are considered to be a subset of the passive voice and they are called static verbs of medial passive voice. But, if we share this theory, then the question arises as to which kind of voice we should attribute these verbs to: *t'ir-i-s* "weeps", *k'iv-i-s* "whires", *cekv-av-s* "dances", etc. In a situation like this we have to partially agree with Arn. Chikobava, who called them voiceless verbs. Clearly, *t'ir-i-s* "weeps" type verbs oppose each other in terms of dynamics / statics. However we can not agree with Arn. Chikobava's view that static verbs reflect the stage of language development when the verb denoted a state, and that state, like its quality, was unchanged over time. On the contrary, binary opposition: statics - dynamics was prevailing in the entire system of common Kartvelian origin from the very beginning. The case is that static verbs did not have the ability to have the time-mood of the aorist series (in Kartvelian reality, a formal expression of this, at the level of grammatical semantics, is also impossible). That is why in linguistic Kartvelology the terminology of the middle voice appears, which borrows this or that verbform from other types of (actually dynamic) verbs. Based on our observations, we can say that it was the limitation of form formation (formative production) of static verbs that created the solid ground due to which these types of verbs did not develop the morphological category of the voice. This assumption also works successfully in all Kartvelian subsystems, i. e. the verbs of the medial passive voice separated by Akaki Shanidze as an independent group by their origin are nothing more than static verbs, the peculiarity of which is that the verbs with different morphological status are opposed not by the voice but by the dynamics. The verbal form *t'ir-i-s* is not even a verb of the middle-active voice, but a static verb of the active voice, and does not even fill the forms of the second series *i-t'ir-a*, and so on, but has no aorist at all, nor can it have or ever had it. In fact, the verb *t'ir-i-s* is a static verb of the active voice and correlates with the forms of dynamic *i-t'ir-eb-s* / *i-t'ir-a* by dichotomy: static (*t'ir-i-s*) / dynamic (*i-t'ir-eb-s* / *i-t'ir-a*), the time difference is too late if it was functioning somewhere, or if it functioned at all. So it can be boldly said that the forms of *t'ir-i-s* - *a-t'ir-eb-s* type oppose each other not by voice but by the morphological category static-dynamics. In terms of voice, their partner / correlative is the verb *a-t'ir-d-eb-a* (*a-tir-d-a*), which is a form of the passive voice with a clearly expressed content of the inchoative in the present time. Thus, the forms are verbs of the active voice *t'ir-i-s* - *a-t'ir-eb-s* / *i-t'ir-eb-s*, which correlate with the form of the passive voice *a-t'ir-d-a*, while all the dynamic allomorphs taken together are dynamic forms of the *t'ir-* verb in contrast to the static verb *t'ir-i-s*. So, in Kartvelian reversibility (B. Jorbenadze), transitivity, causativity (from original)

and so on are separate independent morphological categories, the separation of which, in the classification of verbs, is conditioned by the necessary requirement of the factual situation (existence of the empirical material).

ქართულ ლინგვისტურ სინამდვილეში ქართველური ზმნის განსხვავებულ კლასიფიკაციები არის ცნობილი. არნ. ჩიქობავას კლასიფიკაციის მიხედვით, ზმნები იყოფა ორ ძირითად კლასად: *დინამიკურ* და *სტატიკურ* ზმნებად. დინამიკურად მიიჩნევა ზმნათა ის კლასი, რომელიც ქმედებას გადმოსცემს – ხატ-ავ-ს. ამავდროულად, სტატიკურია ზმნა, რომელიც ქმედება/მდგომარეობათა სტატიკის აღმნიშვნელია – ხატ-ია (ჩიქობავა, 1950, გვ. 51-60). ა. შანიძის მიხედვით, ზმნის კლასიფიკაცია გარდამავლობის კატეგორიას უკავშირდება და სტატიკური ზმნები ავტორთან გარდაუვალ ზმნებთან ჯგუფდება და ქმნიან ერთიან ქვეკლასს – *გარდაუვალი*. უფრო მეტიც, აქ სტატიკური ზმნები ვნებითი გვარის ქვეჯგუფად არის მიჩნეული და მათ სტატიკური ვნებითი ეწოდებათ (ა. შანიძე, 1980, გვ. 489). მაგრამ, თუ გავიზიარებთ ამ თეორიას, მაშინ საკითხი დგება, რომელ გვარს მივაკუთვნოთ ზმნები: ტირის, კივის, ცეკვავს და სხვ. მსგავს სიტუაციაში ნაწილობრივ უნდა დავეთანხმოთ არნ. ჩიქობავას, რომელიც მათ უგვარო ზმნებს უწოდებდა (ჩიქობავა, 1950, გვ. 51-60). ცხადია, ტირ-ის - ატირებს - იტირებს ტიპის ზმნები ერთმანეთს დინამიკურობა / სტატიკურობის მიხედვით უპირისპირდება. თუმცა ჩვენ ვერ გავიზიარებთ არნ. ჩიქობავას თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ სტატიკური ზმნები ენის განვითარების იმ საფეხურს ასახავენ, როდესაც ზმნა მდგომარეობას აღნიშნავდა და ეს მდგომარეობა თვისების მსგავსად უცვლელი იყო დროში. არა, ბინარული ოპოზიცია ზმნებში სტატიკა – დინამიკა იმთავითვე განმსჭვალავდა საერთოქართველური ფუძეენის მთელ სისტემას; უბრალოდ, სტატიკურ ზმნებს არ ჰქონდათ შესაძლებლობა ჰქონოდათ აორისტის სერიის დრო-კილოები (ქართველურ სინამდვილეში ამის ფორმალური გამოხატვა, გრამატიკული სემანტიკის დონეზე, შეუძლებელიცაა). სწორედ ამიტომ ჩნდება ლინგვისტურ ქართველოლოგიაში ტერმინი *საშუალი გვარის ზმნები*, რომლებიც თითქოს ივსებენ (სესხულობენ) ამა თუ იმ მწკრივის ფორმას სხვა ტიპის (რეალურად დინამიკური) ზმნებისაგან. ბ. ჯორბენაძის აზრით, *ანუხებს - ნუხს* ტიპის ზმნები ერთმანეთს უპირისპირდება უკუქცევითობის თვალსაზრისით. *ანუხებს - უკუუქცევია*, ხოლო *ნუხს - უკუქცევითი*. დაპირისპირება მათ შორის ამჟამად მხოლოდ ფუნქციურია. უკუქცევითობის ნიშანი ი- მხოლოდ უღლების დროს გამოჩნდება (ჯორბენაძე, 1975, გვ. 79); მაგრამ საკითხავია და ანგარიშგასაწევია ის მოცემულობა, რომ *ნუხს*-ს ზმნას არ მოეპოვება აორისტის მწკრივები. ჩვენი დაკვირვებით, ირკვევა, რომ სწორედ სტატიკურ ზმნათა ფორმათმწარმოებლურმა შეზღუდულობამ შექმნა ის მყარი ნიადაგი/საფუძველი, რომლის გამოისობითაც ამ ტიპის ზმნებს არ განუვითარდათ გვარის მორფოლოგიური კატეგორია; ეს ვარაუდი ასევე წარმატებით ფუნქციონირებს ყველა

ქართველურ ქვესისტემაში, ანუ, ჩვენეული კვალიფიკაციით, აკაკი შანიძის მიერ დამოუკიდებელ ჯგუფად გამოყოფილი *საშუალი გვარის ზმნები* თავისი წარმოშობით სხვა არაფერია, თუ არა სტატიკური ზმნები, რომელთა თავისებურებას ის წარმოადგენს, რომ განსხვავებული მორფოლოგიური სტატუსის მქონე ზმნებს უპირისპირდება არა გვარის, არამედ დინამიკურობა-სტატიკურობის თვალსაზრისით. ტირ-ი-ს ფორმა საშუალ-მოქმედებითი გვარის ზმნა კი არ არის, არამედ მოქმედებითი გვარის სტატიკური ზმნაა და კი არ ივსებს მეორე სერიის ფორმებს ი-ტირ-ა და ა.შ. ფორმებით, არამედ საერთოდ არა აქვს აორისტი და არც შეიძლება, რომ ჰქონდეს ან ოდესმე ჰქონოდა. რეალურად ტირ-ი-ს ზმნა მოქმედებითი გვარის სტატიკური ზმნაა და დინამიკურ ი-ტირ-ებ-ს / ი-ტირ-ა ფორმებთან კორელაციას ქმნის დიქოტომიით: სტატიკური (ტირ-ი-ს) / დინამიკური (ი-ტირ-ებ-ს/ი-ტირ-ა), დროული სხვაობა კი, თუ ის სადმე ფუნქციონირებს ან ფუნქციონირებდა, მეტად გვიანდელია. ამრიგად, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ტირ-ი-ს – ა-ტირ-ებ-ს ტიპის ფორმები ერთმანეთს უპირისპირდებიან არა გვარის, არამედ სტატიკურობა-დინამიკურობის მიხედვით. გვარის თვალსაზრისით მათი მენყვილეა/ცალია ა-ტირ-დ-ებ-ა (ა-ტირ-დ-ა) ზმნა, რომელიც ვნებითი გვარისაა ანმყოში ინხოატივის აშკარად გამოხატული შინაარსით. ასე რომ, ფორმები ტირ-ი-ს - ა-ტირ-ებ-ს/ ი-ტირ-ებ-ს მოქმედებითი გვარის ზმნებია, რომლებიც ვნებითი გვარის ა-ტირ-დ-ა ტიპის ფორმას უპირისპირდება, ხოლო ყველა ერთად აღებული დინამიკური ცალეზბია სტატიკური ტირ-ი-ს ზმნის საპირისპიროდ. ასე რომ, ქართველურ ენაკილოებში უკუქცევითობა (ბ. ჯორბენაძე), გარდამავლობა, კაუზატიურობა (თავდაპირველი) და სხვ. ცალკე მდგომი დამოუკიდებელი მორფოლოგიური კატეგორიებია, რომელთა ერთმანეთისაგან გამიჯვნა, ზმნათა კლასიფიკაციისას, ფაქტობრივი მდგომარეობის აუცილებელი მოთხოვნით (ემპირიული მასალის პოვნიერებით) არის შეპირობებული. ამდენად, ვფიქრობთ, სწორედ სტატიკურობა გახდა უმთავრესი საფუძველი/მიზეზი იმისა, რომ გარკვეული ტიპის ზმნებს არ ეწარმოებათ მეორე (აორისტის) სერიის მწკრივები ქართულ-ქართველურში; ასეთებად მიიჩნევა -ი-, -ობ-, -ია, (-ედ)-ებ-, -ავ-, -ა და ნულდაბლოებნიანი ზმნები ქართულში, -ი-: იტყვ-ი-ს, იც-ი-ს, უწყ-ი-ს, დ-ი-ს, ტირ-ი-ს, ზ-ი-ს/უ-ზ-ი-ს, რბ-ი-ს, ქრ-ი-ს... -ობ-: მეფ-ობ-ს, თამაშ-ობ-ს, (ს-)წყალ-ობ-ს, (ჰ-)ყვარ-ობ-ს, (ს-)წუნ-ობ-ს, ორჭოფ-ობ-ს... -ია-: აბ-ია / უბ-ია, აგ-ია / უგ-ია, აგდ-ია / უგდ-ია, ასვ-ია / უსვ-ია, აფენ-ია / უფენ-ია... (-ედ)-ებ-: მოქმ-ედ-ებ-ს, წარმო-ებ-ს... -ავ-: გორ-ავ-ს, ბრუნ-ავ-ს, ფრინ-ავ-ს, ძინ-ავ-ს, ღვიძ-ავ-ს, ახლ-ავ-ს, უჭირ-ავ-ს, ბრწყინ-ავ-ს, ხურ-ავ-ს, ჰ-ბურ-ავ-ს... -ა-: დგ-ა-ს / ა-დგ-ა-ს / უ-დგ-ა-ს, ს-ტკივ-ა, (ს-)ცივ-ა, (ს-)ცვივ-ა, მინდ-ა... ნულოვანი: წევ-ს, ჭირ-ს, ძევ-ს, დევ-ს, იქმ-ს, იზამ-ს, ს-წამ-ს, აქვ-ს... ქართულის მარკირებული ფორმებიდან -ი-, -ია, -ავ და -ა უნდა გამოიყოს სტატიკურობის მორფოლოგიურ სუფიქსად (ფორმალურ ნიშნად) ენაში, რომელთაგან სამს (-ი-, -ავ, -ა) კანონზომიერი შესატყვისები უდასტურდება ქართველურ ენებში, შდრ. ზან. ორწყ-ენ / ონკ-ენ (ქართ. უწყ-ი-ს), ზან. ხ-ენ „ზის“ (ქართ. ზ-ი-ს), ო-ბ-უ-ნ (ხევს. ლ-ბ-ავ „აბია“),

ჯობ-ო-ნ / სვან. ხ-ა-ჟახ-ა „ჰქვია“, მეგრ. ოკ-ო-ნ / ლაზ. უნ-ო-ნ (სვან. ხ-ო- ნ-ა / ხ-ო-ნ-ი, ქართ. უნდ-ა)...

ერთი შეხედვით, მოულოდნელი ჩანს -ავ სუფიქსის სტატიკურობის მარკერად კვალიფიკაცია ქართულში, მაშინ, როდესაც იმავე სისტემაში -ავ დინამიკურ ზმნებში აქტიურად გამოიყოფა და ზმნათა უმრავლესობას სწორედ ის უდასტურდება დრო-კილოთა I სერიაში. ამავდროულად, მისი ფუნქციური მენყვილე -ამ (თემის ნიშანი) ზმნათა მეტად შეზღუდულ რაოდენობას ახასიათებს ქართულში (დგ-ამ-ს, სვ-ამ-ს, ჯვ-ამ-ს, ურტყ-ამ-ს, გამოთქვ-ამ-ს, იცვ-ამ-ს), რატომ? – მიზეზი ამისი უნდა ვეძებოთ არა მორფოლოგიაში, არამედ ქართულ ფონეტიკაში; ვგულისხმობთ მ → ვ დესონორიზაციის ფონეტიკური პროცესის შესაძლებლობას ისტორიულად, რომელიც დღემდე მოქმედი ფონეტიკური პროცესია ქართულში, შდრ. თანამედროვე ზამ- ზმნის ფინალური მ, რომელიც ზმნური ძირის განუყოფელი ნაწილია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მაინც დაექვემდებარა მ → ვ ტრანსფორმაციას, – იზავ, ნაცვლად იზამ-ისა, შდრ. სვ-ავ-ს = სვ-ამ-ს... ანუ პროცესი, რომელიც ენაში ადრევე ამოქმედებულა ძირის ფარგლებში, გადმოსულია მორფოლოგიაშიც და თითქმის მთლიანად მოუცავს -ამ თემის ნიშანი. ამითვე უნდა აიხსნას -ამ თემისნიშნის ზმნათა რაოდენობრივი სიმცირე -ავ-თან შედარებით ქართულში. იმავე პოზიციის სხვა სახელური მაგალითებიც ამაზევე მეტყველებენ ქართულ-ზანურში, შდრ. ზან. ერცქემ-ი : ქართ. არჩე-ი, მაგრამ ქართ. არჩემ-, რომელიც გვარ-სახელ არჩემ-ა-შვილ-შია უცვლელად შემონახული (გიგინეიშვილი 1997, გვ. 87-94). გარდა ამისა, არც ის არის შემთხვევითი, რომ სწორედ ქართ. -ამ თემის ნიშანს უდასტურდება შესატყვისები ზანურსა და სვანურში: აბ-ამ-ს / ობ-უმ-ს / ხ-აბ-ემ... ხოლო ქართულ თემის ნიშან -ავ-ს კი შესაბამისი მენყვილეები არ უჩანს არცერთ ქართველურ ქვესისტემაში; საფუძველი ერთადერთია: ისტორიულად ოდენ ქართულში მოქმედი -ავ თემის ნიშანი ამოსავალი ამ-ის ფონეტიკური ვარიანტია, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ მ → ვ ფონეტიკური პროცესის წყალობით დაემთხვევა სტატიკურობის -ავ სუფიქსს ქართულში, ანუ არქაული კორელაცია -ამ თემის ნიშანი ~ -ავ სტატიკურობის ნიშანი შეიცვალა -ავ თემის ნიშანი ~ -ავ სტატიკურობის ნიშანი ოპოზიციით, რასაც მოჰყვა მორფოლოგიური ომონიმია ქართულში; სწორედ ამიტომ დღემდე აუხსნელი რჩებოდა, ერთის მხრივ, ღუპ-ავ-ს - ღუპ-ა (აორისტი) და, მეორე მხრივ, ბრწყინ-ავ-ს - ი-ბრწყინ-ა (ბრწყინ-ა შეუძლებელია) ფორმათა არსებობა ქართულში. თუ დავუშვებთ, რომ ბრწყინ-ავ-ს ტიპის ფორმებში -ავ სუფიქსი სტატიკურობის ზმნური ნიშანია, მაშინ ყველაფერი ნათელი ხდება, ვინაიდან სტატიკურ ზმნებს აორისტი არ ეწარმოებათ ქართულ-ქართველურში და არც არასოდეს ეწარმოებოდათ. ზანურ დიალექტებშიც სწორედ ქართ. -ავ სტატიკურობის ნიშანს უდასტურდება კანონზომიერი ფონეტიკურ-ფუნქციური შესატყვისი, შდრ. ქართ. ახლ-ავ-ს : ზან. ოხოლ-უნ, ძინ-ავ-ს : ჯან-უნ (შდრ. ძევ-ს / ჯან-ს „ნევს“)... ამასთან, ნიშანდობლივია, რომ სტატიკურობის ყველაზე გავრცელებული -ია (ძვ. ქართ. -იე-ს) ნიშნის ადგილს, როგორც სპეციალურ

ლიტერატურაში საგანგებოდ მიუთითებენ (ჭინჭარაული 1960, გვ. 136-137), ხევსურულ დიალექტში ყოველთვის -ავ სუფიქსი იკავებს: ხევს. ს-რტყ-ავ / სალიტ. არტყ-ია, ღ-ბ-ავ / აბ-ია, ს-ცვ-ავ - აცვ-ია, ასხ-ავ / ასხ-ია, ს-თეს-ავ / ს-თეს-ია, ხ-კრ-ავ / აკრ-ია, ხ-კიდ-ავ / ჰ-კიდ-ია, აკლ-ავ / აკლ-ია, ადგ-ავ / ადგ-ია (ადგ-ა-ს), ღ-ბარ-ავ / აბარ-ია, ღ-გ-ავ / აგ-ია, ს-წყვ-ავ / აწყვ-ია, ხ-ფენ-ავ / აფენ-ია, ს-წერ-ავ / აწერ-ია... ცხადია, ხევსურულის -ავ სტატიკურობის მოქმედი ნიშანია, რომელიც სალიტერატურო ქართულის უჭირ-ავ-ს, ს-ძინ-ავ-ს, გორ-ავ-ს, ბრწყინ-ავ-ს, დაფრინ-ავ-ს, ცურ-ავ-ს, ცეკვ-ავ-ს, ღვიძ-ავ-ს, ახლ-ავ-ს, ჰ-ხურ-ავ-ს, ჰ-ბურ-ავ-ს და ა. შ. სტატიკურ ზმნებშია შემონახული. სტატიკურობის ეს არქაული -ავ ნიშანი დასახელებული ტიპის ზოგიერთი ზმნისგან ნაწარმოებ მიმღებობებშიცაა დამონშებული (გადაჰყვება მას), შდრ.: მ-ძინ-ავ-ი, მ-ღვიძ-ავ-ი, მ-გორ-ავ-ი, მ-ბრწყინ-ავ-ი, მ-ცურ-ავ-ი, მ-ფრინ-ავ-ი. მისი გავრცელების არეალი წარსულში გაცილებით ფართო უნდა ყოფილიყო. ამიტომაც სულაც არ არის უჩვეულო, როცა მიმღებობაში -ავ გამოჩნდება, მაშინაც კი, როდესაც სათანადო ზმნურ ფორმათწარმოებაში ის [-ავ] არ არის დადასტურებული, შდრ. მო-მა-კვდ-ავ-ი, როცა {კვდ-ავ} სახეობის სტატიკური ზმნა უცნობია ძველი ქართულის ჩათვლით. რა სურათი გვაქვს ზანურში სალიტ. -ია / ხევს. -ავ სტატიკურ ფორმებთან მიმართების კუთხით? ზანური მორფოლოგია მიუყვება ხევსურულის ჩვენებას, განსხვავება იმაშია მხოლოდ, რომ მეგრულ-ლაზურ ფორმებში მესამე პირის მარკერად -ნ გამოჩნდება, რომელიც დამახასიათებელი ჩანს სტატიკური ზმნების დრო-კილოთა ანმეოს წყებაში, შდრ.: ხევს. ს-რტყ-ავ / ზან. ორტყ-უ-ნ, ღ-ბ-ავ / ობ-უ-ნ, ასხ-ავ / ოშხ-უ-ნ, ს-თეს-ავ / გე-თეს-უ-ნ, ხ-კიდ-ავ / უ-კინდ-უ-ნ, აკლ-ავ / ორკ-უ-ნ, ადგ-ავ / გი-ოღგ-უ-ნ, ღ-ბარ-ავ / ობარ-უ-ნ, ღ-გ-ავ / ოგ-უ-ნ, ს-წყვ-ავ / გიონწყვ-უ-ნ, ხ-ფენ-ავ / გი-ოფენ-უ-ნ, ს-წერ-ავ / გი-ოჭარ-უ-ნ... ეს მეტად საყურადღებო და რელევანტური ჩვენებაა, ვინაიდან ფონეტიკური თვალსაზრისითაც ავ თანმიმდევრობას უ უნდა მოეცა ზანურში, შდრ. მომაკვდ-ავ- : მოღურ-უ (მოჭყუდ-უ და სხვ.). მეგრულ-ლაზური მორფოლოგია უფრო თანმიმდევრული ჩანს იმ მხრივაც, რომ -ავ-ის შესატყვისი -უ სტატიკურობის ნიშანი გარდამავალ სტატიკურ (მოქმედებითი გვარის) ზმნებშიც იჩენს თავს, მოქმედა, შდრ. მეგრ. ვ-ო-რთ-უ-ქ „ვაკეთებ“, ვ-ო-ტყ-უ-ქ „ვატყობ“... რომელთაც, როგორც სტატიკურ ზმნებს, აორისტის ფორმები არ მოეპოვებათ. ხევსურულის ჩვენება ნამდვილად არქაულია და ამოსავალ ვითარებას ინარჩუნებს საერთოქართულისთვისაც კი, რაც იმითაც მტკიცდება, რომ -ამ თემისნიშნისანი ზმნები -ავ სუფიქსს დაირთავენ და ასე აწარმოებენ პირველი თურმეობითის ფორმებს: მ-ი-თქ-მ-ავ (მ-ი-თქვ-ამ-ს), და-მ-ი-დგ-მ-ავ (სალიტ. და-მ-ი-დგ-ამ-ს), შდრ. ზან. დომ-ი-დგ-უმ-უ-ნ, სტატიკური – ხევს. მ-ი-დგ-ავ : ზან. მ-ი-დგ-უ-ნ „მიდგას“... ვინაიდან -ია დაბოლოება სტატიკურობას აწარმოებს ქართულში და ყველა სახის ზმნა უღლებსას იმავე დაბოლოებას გამოიყენებს პირველ თურმეობითში, დღემდე არასალიტერატურო ფორმებად კვალიფიცირებული მო-მ-ი-კლ-ია და მ-ი-თქვ-ია... ტიპი ისტორიულადაც უფრო „სწორი“ წარმოება

გამოდის, ვიდრე მო-მ-ი-კლ-ავ-ს, მ-ი-თქვ-ამ-ს და ა. შ. ფორმები, შდრ. ხევს. მი-მ-ი-ც-ემ-ავ (სალიტ. მი-მ-ი-ც-ია) / ზან. მე-მ-ი-ჩ-ამ-უნ „მიმიცია“.

იმ ფაქტს, რომ ბრწყინ-ავ-ს, ცურ-ავ-ს, ბრუნ-ავ-ს და ა.შ. ტიპის ფორმებში -ავ სუფიქსი სტატიკურობის ზმნური ნიშანია, გადამწყვეტი მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს როგორც ქართული ზმნის უღლების ერთ-ერთ უძირითადეს კლასიფიკატორს, ვინაიდან სწორედ ქართ. -ავ სტატიკურობის ნიშანს უდასტურდება კანონზომიერი ფონეტიკურ-ფუნქციური შესატყვისი ქართველურში, შდრ. ქართ. ახლ-ავ-ს : ზან. ოხოლ-უნ, მაგრამ მანამდე კიდევ ერთხელ მოკლედ განვიხილოთ ქართული ზმნის პარადიგმათა კვლევის ისტორია.

პირველად ქართული ზმნის კვლევის ისტორიაში აკაკი შანიძემ წარმოადგინა გლობალური სისტემა ზმნების უღლებისა, სადაც ავტორი უღლების ოთხ ტიპს გამოყოფდა. ავტორის დრო-კილოთა სისტემაში ზმნათა კლასიფიკაცია გვარის მიხედვითაა წარმოდგენილი.

I ტიპი უღლება – მოქმედებითი გვარის ზმნები

II ტიპი უღლება – დინამიკური ვნებითები

III ტიპი უღლება – საშუალ-მოქმედებითი (ე. წ. მედიოაქტივი) ზმნები

IV ტიპი უღლება – საშუალ-ვნებითი (ე. წ. მედიოპასივი) და სტატიკური ვნებითები (ა. შანიძე, 1980 : 489).

მოგვიანებით დამანა მელიქიშვილი, რომელმაც შენიშნა ა. შანიძისეული სისტემის საკმაოდ წინააღმდეგობრივი ბუნება, მეტად ორიგინალური მიდგომის ფარგლებში ახალ პარადიგმას აგებს და სპეციალურ ნაშრომში „ქართული ზმნის უღლების სისტემა“ ზმნის უღლების კლასიფიკაციას დიათეზების (დიათეზა = რეფლექსივი და გვარი ერთად აღებული) მიხედვით ახდენს. ავტორი ფიქრობს, რომ სწორედ დიათეზა განსაზღვრავს ზმნის კონსტრუქციას და ამიტომაც მის საფუძველზე ენაში გამოიყოფა 3 დიათეზა:

I დიათეზა: არასრული და სრული კონსტრუქციის ანმეოს იდენტური სტრუქტურის (მოდელის) ზმნები – ავტოტივები და აქტივები, რომელთა MS ბრუნვაცვალებაა სერიების მიხედვით.

II დიათეზა: სრული კონსტრუქციის მქონე აბსოლუტურგარდაუვალი და რელატიურგარდაუვალი (ირიბგარდამავალი) დინამიკური ზმნები.

III დიათეზა: მეორეული, ინვერსიული (დატივური) კონსტრუქციის მქონე სხვადასხვა (ნარევი) სტრუქტურის ზმნები, რომელთა დიათეზა ზმნის პირების ინვერსიითაა მიღებული და ხშირად პირის დაკარგვის შედეგად ყალიბდება (მელიქიშვილი 2001 : 68).

ბოლოს კი ქართული ზმნის უღლების ახლებური სქემა წარმოადგინა მ. ნიკოლაიშვილმა. მკვლევარი ასკვნის, რომ ქართული ზმნის კონსტრუქცია განისაზღვრება არა S-ის აქტიურობა-პასიურობით, არამედ – გარდამავლობით. ავტორი თვლის, რომ ენაში დამონმებულ კონსტრუქციებს გარდამავლობა განსაზღვრავს და ამიტომაც პრობლემურ საკითხს განიხილავს არა ცალკეული ფორმის ან კატეგორიის მიხედვით, არამედ მთლიანობაში, კონსტრუქციების მიხედვით, რაც, მისი აზრით, არის კლასიფიკაციის ენობრივი საფუძველი.

წარმოდგენილ სქემაში ქართული ზმნის უღლების სისტემა ორ ძირითად კონსტრუქციად არის დაყოფილი: *ცვლადი* და *არაცვლადი*; რომელიც, თავის მხრივ, სხვა გრამატიკული კატეგორიების გათვალისწინებით, ორ ქვეჯგუფად დაიყოფა (ნიკოლაიშვილი 2012 : 86-87):

I ცვლადი:

1. გარდამავალი ზმნები (ხატავს, გრეხს, აშენებს, წერს და ა.შ.);
2. პოტენციურად გარდამავალი ზმნები (ცეკვავს, ცხოვრობს, ტირის, ჩივის და ა.შ.).

II არაცვლადი:

1. გარდაუვალი პირდაპირი წყობის ზმნები (იზრდება, თბება, ეფერება, ემალება და ა.შ.).
2. გარდაუვალი ინვერსიული წყობის ზმნები (მაქვს, მყავს, მიყვარს, მშობს და ა.შ.).

დაბოლოს, ჩვენი მხრიდან, ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ვიტყვით, რომ ზმნათა კლასიფიკაციის დროს არა აქვს მნიშვნელობა, თუ რომელ ჯგუფს განეკუთვნებიან საუღლებელი ზმნები ტრადიციული კვალიფიკაციით, მთავარია, გაირკვეს მხოლოდ ერთი მწკრივის (ანმყოფის/მყოფადის) ფორმები მოეპოვებათ ქართულში, თუ მათთვის დამახასიათებელია მეორე სერიის მწკრივებიც. ამისდა მიხედვით, ქართულში უნდა გამოიყოს უღლების **ორი ძირითადი ტიპი**.

I ტიპში შემოვა ყველა დინამიკური ზმნა (ხატავს, გრეხს, აშენებს, წერს, ხეხს, გლეჯს, ცვეთს, იზრდება, თბება, ეფერება, ემალება, ჯდება და ა.შ. და ა.შ.).

II ტიპის უღლებაში კი გაერთიანდება ყველა **სტატიკური** ზმნა, განურჩევლად გარდამავლობისა და ამა თუ იმ გვარის მორფოლოგიური კატეგორიების ქონა-არქონისა; ესენია: ა) ე. წ. სტატიკური ვნებითის ფორმები: აბ-ია, აკლ-ია, აგდ-ია, ხატ-ია, აბარ-ია, აბად-ია... ბ) ე. წ. მედიოპასიური ზმნები: დგ-ა-ს, ჩ-ან-ს, ზ-ი-ს, დ-ი-ს, რბ-ი-ს, დევს, წევს, ძევს, სხედ-ან და ა.შ. გ) ინვერსიული წყობის ზმნები: მაქვს, მყავს, მიყვარს, მძულს, მსურს, მწყურია, მჭირს, მშურს, მახსოვს, მეშინია, მიხარია, მგონია, მშობს, მტკივა, მიხარია, მრცხვენია, მირჩვენია, შემძლია, მწყინს, მშვენის, მივის და ა.შ., დ) ამ ჯგუფშივე შემოგვაქვს ის ზმნები, რომელთაც მედიაქტიურ ზმნებს უწოდებენ: *სწავლობს, ცხოვრობს, ამხანაგობს, ცრუობს, ტყუის...* ე) *გარდამავალი სტატიკური, ე. წ. მწკრივში მონაცვლე ზმნები*: ნუხ-ს, ამბ-ობ-ს, ყვარ-ობ-ს, ჩქარ-ობ-ს, თამაშ-ობ-ს, ი-ტყვი-ი-ს, ი-ც-ი-ს, უ-წყ-ი-ს, ი-ბრძვი-ი-ს, ი-ქმ-ს, ი-ზამ-ს... ვ) **-ავ** დაბოლოებიანი ზმნები: უჭირ-ავ-ს, ს-ძინ-ავ-ს, გორ-ავ-ს, ბრწყინ-ავ-ს, დაფრინ-ავ-ს, ცურ-ავ-ს, ცეკვ-ავ-ს, ღვიძ-ავ-ს, ახლ-ავ-ს, ჰ-ხურ-ავ-ს, ჰ-ბურ-ავ-ს... ზ) (-ედ)-ებიანი სტატიკური ზმნები: მოქმ-ედ-ებ-ს, წარმო-ებ-ს, სიამოვნ-ებ-ს...

აქამდე ამგვარ დაყოფას ხელს უშლიდა გორ-ავ-ს, ცურ-ავ-ს... ტიპის ზმნათა საშუალო გვარის ფორმებად დასახვა, რომელთა რეალური ბუნების

დადგენა ქართველური დიასისტემების მონაცემთა ურთიერთშეპირისპირებითა და ადეკვატური ლინგვისტური ანალიზით გახდა შესაძლებელი.

ლიტერატურა:

- გიგინეიშვილი, ბ. (1997). ზოგი ქართველური სიტყვა-ფორმის რეკონსტრუქციისათვის, თბილისი: ეტიმოლოგიური ძიებანი, VI.
- მელიქიშვილი, დ. (2001). ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბილისი: გამომცემლობა „ლოგოს პრესი“.
- ნიკოლაიშვილი, მ. (2012). რა განსაზღვრავს ზმნის კონსტრუქციებს ქართულში? – გამომცემლობა „სპეკალი“, 5.
- შანიძე, ა. (1980). ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი: თსუ გამომცემლობა.
- ჩიქობავა, არნ. (1998). ქართული ენის ზოგადი დახასიათება. [II გამოცემა]; თბილისი: (არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი) გამომცემლობა „ქართული ენა“.
- ჭინჭარაული, ა. (1960). ხევსურულის თავისებურებანი: ტექსტებითა და ინდექსით. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.
- ჯორბენაძე, ბ. (1975). ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში, თბილისი: თსუ გამომცემლობა.